

Jeni Acterian – un profil interbelic. Mărci ale identității

Maria EPATOV

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
mariaepatov@gmail.com

Abstract: The study aims to discuss one of the interwar texts rediscovered with its publication in 1991 – Jeni Acterian’s *Diary*. We wish to reconstruct the writer’s profile, to highlight her identity marks in relation to the generation she was part of, but also in relation to herself. Jeni Acterian’s writing reflects, on the one hand, the external history – the time in which she lived – and, on the other hand, a history of personal becoming. What interests us in this paper is to reconstruct the internal architecture of an interwar woman who went beyond her era – Jeni Acterian.

Keywords: *Jeni Acterian, diary, identity, intellectual, the interwar period, internal architecture.*

Apariția *Jurnalului* lui Jeni Acterian a avut loc într-un context al reevaluării și reconsiderării spațiului literar românesc – începutul anilor ‘90, când eliberarea de constrângerile socio-istorice a permis scoaterea la lumină a unor texte care, din varii motive, au fost trecute sub tăcerea timpului. Cu *jurnalul* lui Jeni Acterian lucrurile sunt și mai interesante. Căci numele autoarei aparține unei familii de intelectuali care fusese trecută la index. Haig și Arșavir, frații săi, din diferite motive, cele mai multe de natură ideologică și politică, erau nume care nu spuneau mai nimic publicului larg, fiind cunoscute doar în cercurile restrânse ale unei lumi pe cale de dispariție – cea a intelectualilor interbelici. Jeni însăși a fost o necunoscută până când fratele ei, Arșavir, publică în 1991 prima ediție a *Jurnalului unei ființe greu de mulțumit* (titlul original fiind modificat de către editor la prima ediție și păstrat la cea de-a doua). Momentul publicării se transformă într-o revelație pentru lumea intelectuală românească, descoperind în Jeni profilul unei femei intelectuale care, în ciuda condițiilor vitrege, își depășește epoca.

Ceea ce ne interesează în acest studiu este să analizăm scrierea lui Jeni Acterian, bazându-ne cercetarea pe cea de-a doua ediție a *jurnalului*, publicată în 2007 cu titlul original – *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*. Vom urmări felul în care scriitoarea se raportează la epoca interbelică, prilej pentru a reconstitui imaginea vieții culturale interbelice românești, dar și modul în care lumea interioară a lui Jeni Acterian se dezvoltă pe fundalul unei perioade istorice încărcate. Ne propunem să identificăm mărcile personale ale scrierii sale, în încercarea de a reconstrui profilul complex al scriitoarei, intelectualei și, nu în cele din urmă, al femeii Jeni Acterian.

Unul dintre aspectele care frappează cercetătorul și, de ce nu, cititorul, este faptul că toți cei trei frați ai familiei Acterian – Arșavir, Haig și Jeni – au avut preocupări culturale, manifestate în sfera scrisului. Coincidență? Talent ereditar? Sau dorință de integrare într-o epocă definită de preocupări culturale, literare, filosofice? Sunt doar câteva întrebări pe care

ni le adresăm la început de drum, un drum ce presupune identificarea unor mărci ale identității unui spirit complex – Jeni Acterian.

Vom începe prin a fixa câteva repere biografice. Jeni (Eugenia Maria) Acterian s-a născut în 1916, fiind fiica cea mică a familiei Acterian. Urmează primii zece ani de școală la *Notre Dame de Sion* din București, dându-și apoi examenele, inclusiv cel de bacalaureat, în particular, din cauza greutăților materiale ale familiei. Se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie, pe care o absolvă în 1940. Îi este promisă o bursă de cercetare de Sorbona, dar izbucnirea războiului modifică planurile. Cu ajutorul lui Mircea Vulcănescu, se angajează ca referent la Casa Autonomă de Finanțe și Amortizare. În 1947 se înscrie la secția Regie a Conservatorului de Artă Dramatică. Face asistență de regie pe lângă Marieta Sadova (soția lui Haig) și Liviu Ciulei și traduce piese din engleză și franceză. După absolvirea Conservatorului, se angajează la Teatrul Municipal și, ulterior, la Teatrul Tineretului și regizează unele piese de teatru și în provincie. Se îmbolnăvește de maladia Hodgkin și moare la vârsta de 42 de ani. Opera ei cuprinde *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*, apărut în două ediții, una în 1991, cu titlul *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*, iar a doua, în 2007, și un volum de corespondență.

Povestea *Jurnalului* lui Jeni Acterian construiește o imagine a peripețiilor, de neînchipuit pentru autoare, care au fost necesare pentru publicarea unor pagini sortite pieirii, după cum însuși Arșavir Acterian, cel care a păstrat caietele surorii sale, în număr de peste 40, afirmă în motto-ul ce precede ediția din 2007: „Jurnalul lui Jeni Arnotă era destinat focului, autoarea – după cum și scrie undeva – neînchipuindu-și, neacceptând să fie citit de ochi străini. După moartea autoarei, aceasta neputând să ardă caietele, am socotit că acest document, în multe privințe evocator și elocvent, ar merita să fie publicat. Vina dării în vileag a acestui jurnal îmi aparține întru totul, eu neștiind dacă fac bine sau rău”. Arșavir Acterian face referire la o notație a surorii sale din 12 decembrie 1937: „ideea că ar putea vreodată să fie citit de cineva pur și simplu n-o pot măcar imagina. Ar fi o dezgolare, a cărei idee mi-e intolerabilă” [Acterian, 2007: 183]. Decizia fratelui de a păstra și, mai apoi, de a da spre publicare caietele personale ale lui Jeni Acterian nu poate fi considerată decât una lăudabilă; paginile scrise de Jeni sunt o cronică vie a unei existențe desfășurate întru luciditate și căutare de sine, pe un fundal cultural care recrează imaginea epocii interbelice.

Prefața ediției din 2007 a *Jurnalului*, semnată de Doina Uricariu, dezvăluie povestea ieșită din comun a acestei scrieri. Jurnalul lui Jeni a fost publicat în două ediții, cu două titluri diferite: prima ediție, *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*, apare la editura Humanitas în 1991, titlul fiind modificat față de cel din manuscris, și anume *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*. Schimbarea se datorează lui Gabriel Liiceanu, care a considerat că astfel ar apărea scrierea de interpretări tendențioase, probabil de ordin misogin. Alegerea lui Gabriel Liiceanu ține de puțina credibilitate pe care o acordă publicului cititor, întrucât la cea de-a doua ediție, cartea se publică cu titlul său original, fără a suscita niciun fel de probleme de interpretare. O altă observație care ține de editarea cărții se referă la perioada cuprinsă în paginile *Jurnalului*: prima ediție vizează perioada 1932-1949, deși textul se oprește la 22 august 1947, întrucât Arșavir a refuzat să publice notațiile din ultimii doi ani, considerate a fi prea personale. Decizia de a păstra pe pagina de titlu anul 1949 ține de dorința de a sugera faptul că există o parte de text nepublicat, care ține, totuși, de substanța *Jurnalului*. Ediția a doua, din 2007, prezintă pe pagina de titlu anii 1932-1947, în conformitate cu notațiile publicate.

Doina Uricariu, în prefața volumului publicat în 2007, dezvăluie felul în care cele peste 40 de caiete de însemnări ale lui Jeni au fost salvate de-a lungul timpului, trecând prind trei percheziții (după înăbușirea rebeliunii legionare, apoi în timpul primei și a celei de-a doua detenții ale lui Arșavir) și supraviețuind ascunse într-un cufăr metalic, îngropat în pământ. Editorea l-a sfătuit pe Arșavir să lase manuscrisele Arhivei Naționale sau unei

bibliotecii de prestigiu, pentru a fi consultate în vederea unei ulterioare ediții, care să cuprindă textul integral, fără decupările făcute de Arșavir, din dorința de a păstra neatins secretele intime ale surorii sale.

Apariția târzie a jurnalului lui Jeni a suscitât un interes viu, datorat stilului particular de a scrie al tinerei. Jurnalul său este analizat de Eugen Simion în termeni laudativi, apreciind că jurnalul lui Jeni se salvează prin „calitatea reflecției morale și intelectuale” [Simion, 2001: 362] și despre care criticul afirmă că face literatură, fără a explica sau a aduce argumente concrete în acest sens în afara temelor existențiale. Analiza lui Eugen Simion se îndreaptă spre figura lui Jeni, mai mult decât spre stilul, felul în care aceasta scrie. Observații precum „are spirit de observație și suficiență independentă pentru a analiza pe alții și a se judeca pe sine” [Simion, 2001: 367]; „Jeni Acterian pare a fi o femeie integrală și, se pare, iremediabil culturală” [Simion, 2001: 366] sau „Sunt datele comune, repet, ale unei femei sensibile și fără noroc” [Simion, 2001: 369], construiesc portretul unei tinere a cărei existență stă sub semnul amânării, așa cum notează criticul. O părere elogioasă are și Nicolae Manolescu, care o include pe Jeni, în termeni apreciativi, în *Istoria* sa, notând despre acesta că este „incomparabil superior, unul dintre cele mai valoroase din câte avem” [Manolescu, 2008: 1424] subliniind felul particular în care textul lui Jeni nu depinde de realitatea exterioară, ci se axează pe construirea unui spațiu interior dominat de o vocație filosofică, a cărei amprentă se vede în fiecare pagină.

Articolele de presă sunt elogioase, există o viziune comună privind calitatea scrierii și personalitatea originală a autoarei. Marta Petreu vorbește, în cazul lui Jeni, despre mitul bucureștean al femeii supradotată [Petreu, 1993: 9], iar Ioana Pârvulescu [Pârvulescu, 2001: 7] face o analogie între Jeni Acterian și Iulia Hasdeu, ambele fiind firi independente, care transcend epoca în care s-au născut. Marta Petreu este cea care observă inadvertența dintre titlu și conținutul propriu-zis al jurnalului: în titlu apare menționat anul 1949, pe când ultima notație din jurnal este din 1947, dar și diferența de stil dintre primele pagini, caracterizate drept copilăroase și plate, și cele în care se prezintă tema de suferință și de moarte sau romanul ratat de iubire, pagini considerate excelente. Cornel Ungureanu, în revista „Lucașfăruș”, realizează un portret al lumii interioare a lui Jeni, „o tânără hiperinteligentă, lucidă, hiperlucidă” [Ungureanu, 2001: 11], comparând-o cu contemporanii săi, față de care se detașează prin spiritual logic, matematic, profesionist, în opoziție cu generația lui Eliade, care este exaltată, exuberantă, „sub semnul risipei” [Ungureanu, 2001: 11]. Paul Cernat, într-un articol din 2016 din „Observator cultural”, numește cartea lui Jeni „o capodoperă autohtonă a genului” [Cernat, 2016: 21], cenzurată de fratele Arșavir, care ar fi editat textul din dorința de a evidenția stilul literar al surorii sale, transformând-o într-un personaj literar, care trăiește „*une petite histoire* a tinerei generații din România anilor ‘30-‘40” [Cernat, 2016: 21], într-o permanent pendulare ontologică: „o angoasă bine camuflată care coexistă cu o mare bucurie de a trăi clipa și toate *nimicurile* cotidiene” [Cernat, 2016: 21].

Pornind de la aspectele teoretice privind construcția identității, ne propunem să analizăm felul în care se reliefează în paginile *Jurnalului* imaginea scriitoarei, a intelectualei și a ființei Jeni Acterian. Vom începe prin a observa liniile de forță ale arhitecturii personale ale lui Jeni, care, în opinia noastră, transcend factorul etnic și național și se încadrează în ceea ce se poate denumi *identitate culturală*, care ține de *identitatea resimțită* [Marcus, 2002: 84-90]. Care sunt aceste linii de forță? Să fie oare vorba doar despre imaginea de intelectuală, în acord cu generația interbelică în care este inclusă, cel puțin din punct de vedere istoric, Jeni Acterian? Sau despre imaginea de scriitoare preocupată de scrisul/stilul său, în aceeași linie observabilă și la Arșavir, care ar conduce la posibilitatea evidențierii unui mit personal al scrisului? Sau despre imaginea unei feminități care își găsește vocea în spațiul unei epoci dominate de bărbați? Tindem să credem că paginile *Jurnalului* dezvăluie un profil polimorf,

care cuprinde toate aspectele sus-menționate, la care se adaugă imaginea profund umană, decelabilă în toate liniile arhitecturale ale scrierii, imagine care face ca paginile *Jurnalului* să captiveze orice cititor prin „calitatea reflecției morale și intelectuale” [Simion, 2001: 363].

Imaginea de intelectuală a lui Jeni Acterian se definește dihotomic. Pe de o parte, din felul în care scrie, observă, se comportă și își alege prietenii, se poate vorbi despre aspectele pe care le are în comun cu generația sa, pe de altă parte, mărturisirile sale, dublate de o voce critică în privința congenerilor săi, reflectă o dorință de independentizare, de a fi *altfel*. Să fie oare acest *altfel* în legătură cu identitatea sa etnică, niciodată asumată direct în paginile textului? Este o ipoteză posibilă, pe care o vom urmări.

Alegerea de a se diferenția de generația sa este vocalizată pe parcursul *Jurnalului* și ține de conștiința de a fi *altfel*. Identitatea resimțită drept *altfel* ar putea fi legată de identitatea sa etnică, niciodată menționată în paginile jurnalului, dar constant asociată cu familia sa, singura sa legătură concretă cu armenitatea. Nu se poate vorbi de o portretizare concretă a familiei în scrierile lui Jeni; imaginea familiei se decelează printre rânduri, prin puținele inserări despre părinți, dar mai ales despre frații săi, aproape „aruncate” involuntar în țesătura textului. Notațiile lui Jeni reflectă o detașare față de cadrul familial; tonul său este aproape rece și se întrevede dorința de detașare: „Mă tem că nu voi avea mulțumiri mari pentru că mă numesc A[cterian], pentru că sunt grasă și pentru că locuiesc în strada Căpitan Preoțescu 22 la familia A[cterian], care a avut onoarea să mă aducă pe lume... Puah...” [Acterian, 2007: 43]. Detașarea și tonul sfidător ar putea fi puse pe seama vârstei; Jeni are în 1933, data notației, doar 17 ani, vârsta la care tinerii manifestă dorința de independentizare. Dar dincolo de această dorință, trebuie remarcat faptul că tonul lui Jeni este unul de superioritate, tână simțindu-se în dezacord intelectual cu părinții: „Bieții părinți! Imposibil de a-i face să înțeleagă că suntem făcuți din argile diferite” [Acterian, 2007: 60]. Să fie oare vorba de o renegare a originii sale, care o diferențiază de restul generației? Greu de crezut, dat fiind faptul că, în permanență, din paginile jurnalului transpare dorința de a fi *altfel*. Doar că acest *altfel* e mai presus de identitatea etnică, cea intelectuală sau cea de femeie; Jeni, prin ceea ce face, rupe barierele impuse de societate pentru o tânără tipică din perioada interbelică: studiază filozofie și se axează pe logica matematică, se căsătorește foarte târziu, cultivă prietenii cu mari intelectuali ai epocii, într-un cuvânt – se emancipează. Imaginea unui *altfel* etnic ar putea fi asociată cu cea a părinților aflați într-o veșnică criză financiară. Lipsa banilor devine un leitmotiv: „am văzut mutrele mohorâte alor mei – desfigurate de lipsa de bani – veselia mea s-a risipit pe loc. Atmosferă grea, apăsătoare. Figuri alungite de lipsuri.” [Acterian, 2007: 111], „Membrii genialei mele familii trăiesc de azi pe mâine. Până când?” [Acterian, 2007: 115], notează în 1935; în 1938: „Acasă, atmosferă sumbră. Iar nu-s bani.” [Acterian, 2007: 224]; în 1940: „Sculat dimineața în nervi. Mama bolnavă, bani nu sunt etc. etc.” [Acterian, 2007: 314] și explică, poate, dorința lui Jeni de a se îndepărta de familia, greu încercată, singura sa legătură cu armenitatea, și de a se concentra pe relațiile de prietenie, ca formă de salvare: „Este o certitudine că singurul sentiment care mi-a dat constante bucurii în viață este prietenia” [Acterian, 2007: 431], va scrie în 1946. Detașarea de familie, și deci de armenitate, este strategia sa de a supraviețui lipsurilor, care îi afectează viața, obligând-o să studieze singură pentru a susține bacalaureatul, părinții aflându-se în imposibilitatea de a achita taxele școlare de la Notre Dame de Sion din București, și mai apoi să lucreze într-un post neconform cu studiile sale – referent la C.A.F.A (Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare) – pentru a-și întreține familia. Imaginile părinților sunt reflectate într-o cheie tristă, în acord cu starea precară a familiei: „Tata, care în fond e un om bun, se supără, se lamentează, țipă.” [Acterian, 2007: 19], una dintre puținele notații despre tată; „După-masă mers la rude (obligatoriu cu mama – plictiseală.” [Acterian, 2007: 304], „Mama e bolnavă [...] A slăbit teribil, are cearcăne și o culoare cenușie. N-o doare nimic, dar îi e rău și-i vine să

plângă.” [Acterian, 2007: 335], „Acasă mama arată atât de bolnavă, sărăcuța, încât sunt nenorocită când văd că nu pot face nimic pentru ea.” [Acterian, 2007: 344]; empatia față de mamă se manifestă după arestarea și trimiterea pe front a fratelui Haig. Suferința este liantul care asigură coeziunea familiei. Relația cu frații Haig și Arșavir e, însă, diferită. Jeni se simte mult mai apropiată de cei doi. Față de Haig manifestă admirație: „Rar am văzut un om mai cu desăvârșire pasionat de o meserie și în același timp priceput în a scoate din nimic sau din vulgarități artă.” [Acterian, 2007: 329], iar după arestare, compasiune și o profundă înțelegere a dramei fratelui, neînțeles de ceilalți: „E îngrozitor de absurd. Mă gândesc la bietul H. cu tot ce are el copilăros și naiv (cu toate că e cel mai mare dintre noi, în fond este cel mai copilăros pentru că s-a ciocnit mai puțin ca noi de mizerii.” [Acterian, 2007: 329]; „Mi-e o milă groaznică de H. Îi văd zâmbetul copilăros și încăpățânat ... dragul de el idiot ... cum pot exista oameni cu atât de puțină perspicacitate încât să-l bage în ocnă pe cel mai inofensiv dintre muritorii?” [Acterian, 2007: 335]. Față de Arșavir este mai critică: „El discută, explică pe pagini întregi lucruri peste caremai toată lumea gânditoare trece. Crede ca în felul acesta descoperă America, în vreme ce aceasta a fost descoperită de sute de ori înainte.” [Acterian, 2007: 84], „A slăbit și el și are cearcăne și e acrit.” [Acterian, 2007: 335], „Ar[șavir] muncește ca un câine fără a parveni.” [Acterian, 2007: 364], deși se simte mai apropiată de el: „Ce consolare să mă gândesc că îl am pe Ar[șavir]!” [Acterian, 2007: 374], cuvinte profetice, dat fiind faptul că Arșavir este cel care o va îngriji până la sfârșitul vieții. Și, totuși, Jeni se simte diferită față de ei: „Faptul că are altă structură mentală nu justifică animozitatea. Parcă eu am aceeași structură cu Ar[șavir] și cu H[ai]g și totuși ne înțelegem și ne iubim, oricât ne-am ciondăni pe varii planuri.” [Acterian, 2007: 326]. Relația complicată cu familia este, în fond, echivalentă cu relația sa cu etnicitatea, fiind definită de distanțare, aceeași distanțare manifestată și de Arșavir. Dacă la Arșavir se poate vorbi de o distanțare de armenitate în vederea apropierei de spiritul generației sale, la Jeni distanțarea ține de dorința de a fi *altfel*, și decât identitatea etnică, și decât identitatea de generație. Dacă ar fi trăit, poate s-ar fi reconciliat, la fel ca fratele Arșavir, cu originea sa armeană.

Atitudinea fătășă de disociere față de generația sa este reflectată de mai multe ori de-a lungul *Jurnalului*: „preocupările și discuțiilelor mi se par inutile” [Acterian, 2007: 84], „Atât sunt de plictisită de toate «problemele metafizice» pe care și le pun toți tinerii aceștia, care fac caz de «neliniștile lor» cerebralizate.” [Acterian, 2007: 170]. Și, totuși, dincolo de aceste afirmații de dezicere, Jeni este conștientă că rolul generației sale este crucial: „Singură tinerețea poate salva lumea. Experiența și bătrânețea sunt cei mai redutabili microbi ai omului.” [Acterian, 2007: 65]; deși este conștientă de „defectele” generației, prin utilizarea persoanei I plural se autoinclude în rândurile ei, într-o notație făcută în martie 1946, după ce demonii tinereții s-au mai potolit, lăsând loc maturității: „de ce suntem noi oare o generație de blestemați? Ne e teamă să fim sentimentali. N-avem dreptul. Suntem obligați să avem simțul ridicolului, să fim cinici și blazați. [...] Râsul nostru e schimonoseală [...] Ne e rușine de dragoste.” [Acterian, 2007: 403]. Cuvintele lui Jeni oferă o imagine în oglindă a unei generații confruntate cu eșecul, cu Istoria care își așterne tăvălugul fără milă, spulberând visele și speranțele unei generații care fie va rămâne și va putezi prin închisori, fie va alege calea exilului, nu mai puțin amară, accentuând o dezrădăcinare [Scarpetta, 1997: 20] care va da naștere unui tip particular de literatură, cea a exilului.

Ce are Jeni Acterian în comun cu generația sa? Analizând acest aspect conform definiției lui Mircea Vulcănescu [Vulcănescu, 2004: 61], observăm că Jeni se încadrează perfect: vârsta, preocupările, interesele, tensiunea dramatică și luciditatea o apropie de membrii generației interbelice. Prietenia cu frații săi, Haig și Arșavir, îi facilitează contactul și mai apoi relația apropiată cu nume mari ale generației, precum Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, cu care împărtășește interesul pentru fenomenul cultural, în general, și pentru

literatură, în particular. Corespondența și discuțiile pe care le poartă cu cei trei scriitori menționați reflectă o maturitate lucidă și avizată; observațiile lui Jeni sunt pertinente și la obiect. Despre Eugen Ionescu, la publicarea volumului *Nu*, Jeni notează: „Un tip al dracului de inteligent și pe deasupra cu vervă și tupeu.” [Aterian, 2007: 67], surprinzând, de fapt, trăsăturile de personalitate transpuse în scris ale scriitorului Eugen Ionescu. Despre Mircea Eliade, Jeni afirmă: „Nu mă entuziasmează deloc acest băiat. Foarte simpatic și inteligent ca om, dar cărțile sale sunt destul de idioate.” [Aterian, 2007: 72], notație în care se vede cum Jeni este capabilă, la 18 ani, să discearnă între *eul biografic* și *eul creator*, cu o undă de subiectivitate și autoritate, în același timp, care frizează aroganța. Despre Emil Cioran, cu care poartă o corespondență amplă, scrie: „Este în starea în care mi l-am închipuit Singur, cumplit de chinuit.” [Aterian, 2007: 194], rezonând cu scriitorul care a ales să trăiască într-o altă cultură, spre deosebire de situația sa personală, Jeni, prin etnie, aparținând unei culturi născute în interiorul altei culturi. Figura carismatică a lui Nae Ionescu își găsește un loc de cinste în paginile lui Jeni, care, asemeni congenerilor săi, este fascinată de personalitatea proteică a profesorului; cuvintele lui Jeni denotă admirație și adorație: „Și cred că dacă nu l-aș fi întâlnit, cuvintele *admirație* și *respect* ar fi rămas pentru mine niște cuvinte fără conținut.” [Aterian, 2007: 264], „Nae... singurul om de la care am învățat ceva??! Sigur, nu știu precis dacă nu era în mine dinainte totul. Este cert însă că mi-a subliniat toate lucrurile latente. Scepticismul, pesimismul teoretic corectat de vitalitate, viziunea aceasta nesuperficială de om trist și grav, care privește fiecare fleac în raport cu... aș zice «absolutul» dacă n-ar însemna atâtea lucruri atât de neprecise.” [Aterian, 2007: 417], iar moartea lui o situează pe același plan cu cea a tatălui: „Sunt câteva săpămâni de când a murit Nae [Ionescu] și câteva luni de când a murit tata.” [Aterian, 2007: 286], dovadă a impactului puternic al profesorului asupra lui Jeni, care, astfel, se întâlnește cu membrii generației sale. Despre Mircea Vulcănescu notează: „Vulcănescu vorbea cu simplitate, cu volubilitate, stăpân pe el, pe ideile lui, pe subiectul pe care-l dezvoltă cu subtilitate și claritate logică.” [Aterian, 2007: 356], vorbe care atestă admirația pe care i-o poartă șefului generației, admirație reciprocă, de altfel, Mircea Vulcănescu fiind cel care o va ajuta, în vremuri de restriște, să se angajeze la C.A.F.A. Nu același respect i-l poartă lui Dimitrie Gusti: „un încrezut nervos, pretențios și plin de el, care își ține cursul ca și când l-ar scuipa studenților și are un ton care spune: sunt în fața unei plebe infecte, eu, aristocratul.” [Aterian, 2007: 243], dovadă că nu se lasă sedusă de figurile dominante ale epocii, ci este capabilă de a-și alege și manifesta preferințele, în acord cu proprii personalitate.

Jeni împărtășește cu generația sa interesul pentru fenomenul cultural. Merge la teatru, la Operă, la balet, la film și își contorizează lecturile, pe care le și comentează. Este la curent cu cele mai noi publicații ale lui d'Anunzio, Huxley și Celine, iar Biblioteca Fundațiilor Regale este ca a doua sa casă. Se pregătește în particular pentru a susține examenul de bacalaureat, datorită condiției financiare precare a familiei. Lipsa banilor, care este un leitmotiv al *Jurnalului*, nu o împiedică să se înscrie la Facultatea de Filozofie, pe care o absolvă cu succes, fiind remarcată de profesorii săi, având promisiunea unei burse la Paris pentru a susține un doctorat în domeniul logicii matematice, bursă care nu se va concretiza din cauza izbucnirii războiului. După o perioadă de acomodare cu noua sa situație, corelată cu nevoia de a-și câștiga traiul îndeplinând o muncă insipidă de birou la C.A.F.A., Jeni va studia regie și se va dedica lumii teatrului, traducând și regizând piese, alături de Marieta Sadova și de Liviu Ciulei, pasiune pe care o împărtășește, peste timp, cu fratele său Haig, fiind, de ce nu, o formă de a continua munca începută de acesta.

Un alt element pe care Jeni îl are în comun cu generația interbelică este luciditatea, manifestată precoce, dovedind un spirit pătrunzător care îi va defini existența și felul în care se raportează la propria persoană. Această luciditate este omniprezentă în paginile jurnalului,

chiar de la început: „sunt sigură că nu sunt normală. Ce e curios totuși în nebunia asta a mea este ca sunt uluitor de lucidă.” [Acterian, 2007: 21], „Sufăr, sufăr de prea multă luciditate.” [Acterian, 2007: 23], notează Jeni la 16 ani, fiind o marcă a identității resimțite de Jeni. Interesant este că percepția celorlalți este aceeași; Emil Cioran este cel care, conform autoarei, observă luciditatea ei: „zice că am atins un grad de luciditate aproape inconceptibil la o fată – și încă în România.” [Acterian, 2007: 285]; așadar, în cazul lui Jeni există o suprapunere între identitatea *resimțită* și cea *atribuită*. Suferința, ca marcă personală a scrierii lui Jeni, este o consecință firească a lucidității, fiind „materializată” în frica de moarte. Dacă ai săi congeneri se află în căutarea *Absolutului*, Jeni își depășește colegii de generație și dezvoltă un mit personal – cel al fricii de moarte, premonitorie parcă, care o va însoți de-a lungul scurtei sale existențe. Obsesia morții ține de resorturile intime ale ființei, dar și de frica de ratare, de scufundare în mediocritate, văzută ca o etapă premergătoare morții; la 17 ani, Jeni devine conștientă de posibilitatea de a rata: „Mă apasă sentimentul mediocrității mele, al unei vieți cenușii, al unei inutilități sufocante. [...] Deocamdată însă n-are sens să mă sinucid. Pentru că tot mai sper într-o schimbare.” [Acterian, 2007: 40], pentru ca peste numai câteva rânduri să afirme: „Da, mi-e frică, mi-e frică de moarte!” [Acterian, 2007: 40]. Curioasă preocupare pentru o tânără de 17 ani. Devine evident faptul că Jeni își depășește, mental și intelectual, epoca. Paginile lui Jeni reflectă frica ontologică a ființei care își descoperă limitele, și asta este ceea ce o face pe scriitoare să se remarce, să fie *altfel* decât fetele din generația sa: „Am trecut aseară prin momente îngrozitoare de frică. M-am văzut înaintea morții, cu un sentiment al morții inevitabile și o înăbușitoare neputință în fața morții mele.” [Acterian, 2007: 138]. Jeni își însușește atributele unui Sisif modern, intrând astfel în marea familie a existențialiştilor. Scriitoarea se complăce în analiza detaliată a propriei obsesii: „Cred că e absolut imposibil să nu mor tânără. Bătrânețea o pot imagina pentru oricare altcineva în afară de mine. E aproape ca și pentru moarte.” [Acterian, 2007: 142]; e aici o voluptate a disecării propriei obsesii: „E foarte greu să faci pe veselul și să pari normal când fierbi interior de moarte.” [Acterian, 2007: 152], „Eu aș vrea să mă «trezesc» la viață, în viață... Mi-e frică de moarte.” [Acterian, 2007: 179]. Luciditatea autoanalizei o determină să explice, în termeni mai concreți, proprii spaimă existențială: „De fapt, nu spun exact ce simt când spun că mi-e frică de moarte. Nu mi-e teamă de moarte propriu-zis, ci de perioada aceea care o va precede. De boală. De descompunerea aceea fizică pe care o voi trăi în toate etapele ei.” [Acterian, J., 2007: 192], notează în 1938, cu mult înainte de a fi diagnosticată cu maladia Hodgkin, la vârsta de 42 de ani. Incertitudinea, plictiseala, dublate de luciditate, devin păcatele capitale ale tinerei Jeni, păcate pe care scriitoarea însăși și le recunoaște: „Adevărul e că-mi trebuie o certitudine. Nu voi scăpa de chinul acesta până nu-mi voi găsi o certitudine. Trebuie un lucru de care să fiu sigură, în care să cred, pe care să-mi axez viața.” [Acterian, 2007: 206], „Nu văd în trecutul meu decât lungi tristeți, tăiate de violente disperări și zile întregi de întunecată și neputincioasă plictiseală.” [Acterian, 2007: 224], „Am 22 de ani, dar sunt deja un om plictisit. Până în doi-trei ani voi fi un om ratat și peste încă vreo câțiva ani voi fi un om mort.” [Acterian, 2007: 268]. Să fie acestea trăsături care particularizează destinul lui Jeni Acterian? Care o fac să fie acel *altfel* spre care tinde? În niciun caz. Disperarea, plictiseala, incertitudinea sunt trăsături ale generației sale. Felul în care Jeni verbalizează, analizează și alege să dezvăluie reprezintă diferența dintre Jeni și alți congeneri. Mai ales analiza propriei lucidități, de la stadiul incipient al recunoașterii și până la identificarea efectelor acesteia, se constituie în marca stilului personal al scriitoarei, care nu se sfiește să-și recunoască înfrângerea: „Excesul de luciditate este cel mai groaznic blestem. Este cea mai oribilă anihilare. Din cauza acestei lucidități vin toate ratările, toate suferințele, toate chinurile.” [Acterian, 2007: 284], consemnează în 1940. Sentimentul ratării, derivat din luciditate, înlocuiește, treptat, obsesia morții, sau poate doar devine un substitut al acesteia, căci ce e ratarea dacă nu un alt fel de a

muri?: „Am conformație de om ce va rata. [...] În «absolut» nu cred în nimic și deci organic n-am entuziasm pentru nimic.” [Aterian, 2007: 347], „Târâsc după mine sentimentul mediocrității [...] nu sunt construită pentru viața pe care o duc, o repet, o răsrepet și nu pot totuși lua nici o măsură.” [Aterian, 2007: 394], scrie în august 1945, culminând, câteva luni mai târziu, cu afirmația: „Am început să mor înainte de a începe să trăiesc.” [Aterian, 2007: 397]. Una dintre ultimele notații ale *Jurnalului* sintetizează parcursul emoțional al autoarei: „Ce obositoare e pentru ea însăși o ființă ca mine.” [Aterian, 2007: 497]. Luciditatea, dublată de sinceritate, o face pe Jeni să fie *altfel*, acel *altfel* pe care încearcă să îl construiască în paginile jurnalului și, mai ales, în propriul suflet, căci ce altceva ar fi notațiile sale decât o hartă a sensurilor proprii existențe?

Jurnalul lui Jeni reflectă o arhitectură personală multifățetată. Femeie, scriitoare, intelectuală, înăuntrul generației sale și, în același timp, depășindu-și epoca. Existența livrescă a lui Jeni transformă viața sa într-un roman, din paginile cărui cititorul descoperă o epocă și un personaj răzvrătit, care încearcă să-și construiască o identitate. Conștiința faptului de a fi *altfel*, de a fi *diferit* duce, într-o primă fază, la nevoia de a fi acceptat, de a se lăsa subjugat de fascinația majorității, de ralierea la principiile culturale, intelectuale și chiar ideologice ale epocii, pentru ca, mai apoi, să survină nevoia de a-și afirma caracterul diferit, unic. Destinul ei devine exemplar prin modestia cu care și-au dezvăluit sufletul, fără frică sau complexe, cu bucuria de a găsi în arta scrisului un spațiu al libertății, uneori greu de atins în realitate.

BIBLIOGRAFIE

Corpus de texte:

Aterian, 2007: Jeni Aterian, *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*, București, Editura Humanitas, 2007.

Studii de interes general:

Cormoș, 2011: Viorica-Cristina Cormoș, *Migrație și Identitate. Schimbări identitare, colective și individuale, ca urmare a migrației internaționale*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2011.

Faifer, 2007: *Dicționarul General al Literaturii Române* (vol. I), București, Editura Gold, 2007.

Faifer, 1999: Florin Faifer, *Faldurile Mnemosynei*, Iași, Editura Junimea, 1999.

Manolescu, 2008: Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

Simion, 2001: Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, București, Editura Univers, 2001.

Articole:

Cernat, 2016: Paul Cernat, „Jurnalul lui Jeni Aterian, restituito in integrum”, în „Observator cultural”, nr. 826/2016, p. 21.

Marcus, 2002, Solomon Marcus, „Identitatea și alteritatea sunt de nedespărțit”, în revista „Secolul 21 – Alteritate”, nr. 1-7/2002, p. 84-90.

Pârvulescu, 2001: Ioana Pârvulescu, „Suferințele tinerei Jeni”, în „România literară”, nr. 29/2001, p. 7.

Petreu, 1993: Marta Petreu, „Examen cu Jeni Aterian”, în „Apostrof”, nr. 6/1993, p. 9.

Ungureanu, 2001: Cornel Ungureanu, „Jeni Aterian – sinucidere în efigie”, în „Lucașfărul”, nr. 5/2001, p. 11.